

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL

A NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

HELLER FARKAS és KOVÁCS ALAJOS
A BIZOTTSÁG ELNÖKE A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

ÚJ SOROZAT — I KÖTET, 3. FÜZET

KORUNK GAZDASÁGI BAJAI ÉS A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNY

ÍRTA

HELLER FARKAS

R. TAG

Felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának
1936. április 6-án tartott ülésén.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1937

KORUNK GAZDASÁGI BAJAI ÉS A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNY

I R T A

HELLER FARKAS

R. TAG

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1937

I.

A tudományok legnagyobb része kettős feladatot teljesít. Szolgál az ember tudásvágyának, megismerteti vele a világot, de egyúttal eszköze is helyzete javításának és élete helyesebb berendezésének.

Azt, hogy mennyiben tölti be hivatását valamely tudományág, a közvélemény, ha oly ismeretkörről van szó, mely erősen belevág az emberek életébe, a második szempontból szokta megítélni. Csak ott és csak annyiban becsüli meg igazán a tudást, ahol és amennyiben bajainkon enyhíteni tud.

Ebből a szempontból rossz idők járnak ma a közgazdaságtanra. Az a tudomány, melyet a XIX. század fokozódó lelkesedéssel fogadott, melynek hazánkban való meghonosításáért küzdött *Széchenyi* és Akadémiánkban a nemzetgazdasági bizottság élén *Lónyay Menyhért*, ma népszerűtlenné lett. A közgazdaság számos fogyatékoságát és számtalan baját érezve, a közvélemény nincs megelégedve vele. És örvendenek az álmodozók, a tervekjavácsolók, a népboldogítók, mert úgy érzik, hogy megszabadultak attól a súlyos béklyótól, melyet a XIX. század tudománytisztelete e téren azok kezére rakott, akik a fantáziából, a szépnek és jónak elképzeléséből vélték és vélik ma is levezethetőnek a közgazdasági élet oly elrendezését, mely — legalább is a mai állapotokkal szemben — földi paradicsomszerű állapotokat varázsolna az emberiség számára. Szemükben a közgazdasági elmélet az, mely elavult megállapításaival feltartja a fejlődést. A közgazdasági tudomány csődjét, vagy legalább is teljes újraépítésének elkerülhetetlenségét hirdetve, bátran merészkednek elő levegős elképzeléseikkel. És minél merészebbek elgondolásaik, sokszor annál több vonzóerőt gyakorolnak a jelen bajaitól kínzott közönségre.

Hogyan lehetséges ez éppen ma, oly időben, midőn a helyzet nehézségénél fogva fokozott mértékben kellene a tudás horgonyába kapaszkodnunk, hogy az események hullámai oly partra ne sodorjanak, mely nem elég szilárd ahhoz, hogy rajta megállhassunk? És hogyan történhetett ez éppen akkor, amidőn a közgazdasági tudomány számára az induktív kutatásnak újabb, a régieknél sokkal tökéletesebb eszközök állanak már rendelkezésére?

Ennek első és legfőbb okát — úgy hiszem — abban kell keresnünk, hogy a mi korunk szellemi beállítottságánál fogva kevésbé fogékony a közgazdasági kérdések sajátos természetére, mint az a korszak, melyben *Ricardo* a maga minden mástól elvonatkoztatott közgazdasági fejtegetései számára oly általános közvéleményt tudott teremteni. Akkor a fennálló gazdasági kötöttség megszüntetésével a jólét fokozásának széles távlatra nyílt meg az emberiség előtt és a kor szelleme a jólét fokozásában látta legfőbb eszményét. Egy új, a réginél sokkal hatályosabb gazdasági rendszer kapujában állt akkor Európa, mely sokkal nagyobb fokú és szélesebb körű jólétet ígért, mint a régi. És e rendszer kiépítése elsősorban közgazdasági tudást igényelt, melynek akkor ezért nagy is volt a becsülete.

Az azóta lefolyt száz évben az akkor fejlődésének küszöbén álló kapitalista rendszer számos hátránya ütközött ki és ma az e rendszer továbbfejlődéséből származó kérdések kínozzák az emberiséget. Már magában ez is sokakat elidegenített a közgazdasági tudománytól, melyet a gyakorlati ember azonosít a kapitalista rendszerrel, mert szélesebb alapon való kibontakozása időbelileg egybeesik a kapitalizmus térfoglalásával. Ezért a kapitalizmussal szemben felmerülő vádak a nagy közönség szemében egyúttal vádak a közgazdasági tudás mai állapotával szemben is.

De a XIX. század eseményei még más irányban is előkészítették a mai helyzetet. A gazdasági szempont a múlt század gondolkodásában túlságosan előtérbe nyomult az egyéb emberi értékek rovására. Ez előkészítette az értékek átértékelését. Előmozdította ezt a világháború is, mely a nemzeti öntudatot helyezte szembe a XIX. század világpolgári felfogásával és erősen kidomborította a politikai szempontokat. Az *emberiség rá-*

eszmélt arra, hogy a gazdasági szempontnak nem szabad a magasabb értékek rovására érvényesülnie. A XIX. század anyagi szellemével szemben ismét a magasabb szellemi értékeket hangsúlyozza korunk és a nemzet, valamint az állam eszményének újra ébredési korát éljük. Ezért a mai kort kevésbé érdekli maga az igazi gazdasági szempont. Érdeklődése elsősorban a gazdaságnak a magasabb értékekhez való viszonya és ama kérdés felé fordul, hogy miképpen lehet és kell a közgazdaságot a nemzet és az állameszme szolgálatába állítani.

Így a XIX. század bálványából, a közgazdaságból a mai ember szemében a bajok forrása lesz, melyet meg kell fékezni, hogy ne tegyen kárt a magasabb emberi értékekben. Minden visszasságért pedig, amely közgazdasági téren fellép, a közgazdasági tudományt teszi felelőssé, minthogyha a tudomány és nem más, nálánál hatalmasabb erők intéznék a társadalom sorsát.

De a közvélemény szerint a gazdasági tudás körül egyébként is baj van. Hiszen azon intézmények egész sora felmondta a szolgálatot, melyek a múlt század közgazdasági elgondolásai alapján jöttek létre. Ilyen mindenekelőtt az aranyvaluta, melynek fennakadását különösen ujjongva fogadják a különböző fantasztikus valutatervek kovácsolói, az energia valutának, az ergvalutának és az inflációnak javíthatatlan hívei. És bajba jutott a nemzetközi munkamegosztás, mely a világforgalomnak egy harmadára csökkenésével egyes országoknak a külforgalomra épített termelési ágait a tönk szélére sodorta. Meginogtak a bankok és tarthatatlannak mutatkozott a gazdasági szabadság.

És ha szétnéznünk ma a világban, nem azt látjuk-e, hogy mindenfelé kísérleteznek közgazdasági téren és új utakat keresnek. Nem is szólva Oroszországról, mely az évszázados proletáreszmény jegyében egészen új alapra helyezte közgazdaságát, Olaszország, majd Németország, sőt Ausztria is új elgondolásokat valósítanak meg. És új szellemű gazdasági berendezkedés irányában haladnak 1933 óta az Egyesült Államok is. Lehet-e ennek más oka, mint az, hogy közgazdasági tudásunk hiányos, vagy legjobb esetben csak teljesen viszonylagos jellegű? Nem bizonyítja-e mindez azt, hogy minden viszonylagos a gazdasági élet terén és ennél fogva nincsenek is e téren oly szükségszerű

összefüggések, melyekkel minden körülmények között számolnunk kellene?

A mai bizonytalan és forrongó világban való szemlélődés és a biztos talaj iránti érzék elvesztése adott tápot annak a kétkedő szellemnek, mely a gazdasági élet terén mindent csak viszonylagosnak tart és végeredményben a közgazdasági tudás tagadásával egyértelmű. *Közgazdasági nihilizmusnak* vagy a közgazdaságra vonatkoztatott *tudományos nihilizmusnak* nevezhetnők ez állapotot. Lényege röviden az, hogy a közgazdaság terén egyáltalában nincsenek törvények, nincsenek szükségszerűségek és nincsen kiszámíthatóság. Ez pedig egyértelmű azzal, hogy itt minden szabadon alakítható, mert a közgazdaság terén nem vagyunk a dolgokban bennrejlő szükségszerűségekhez kötve, hanem tetszésünk szerint cselekedhetünk. Csak az állam gépezetét kell megmozgatnunk és akkor minden lehetséges.

Hogy a dolgok ide fejlődhettek és a közgazdaságtan még az elmélyedésre hajlók körében is népszerűtlenné vált, abban sajnos maguk a közgazdák is hibásak. Az elmélet művelői — talán a valutakérdés kivételével — legalább is kezdetben túlságosan tartózkodóan viselkedtek a háború utáni gazdasági kaosz által felvetett közgazdasági kérdésekkel szemben. Csak későn és vonakodva kezdtek hozzászólni igazi nagy kérdéseinkhez, a válság és a munkanélküliség kérdéseikhez.

Vajjon igazán tárgyi szempontból voltak-e annak nehézségei, hogy a közgazdák állást foglaljanak e kérdésekben? A közgazdaságtan tapasztalati tudomány és így kétségtelen, hogy magából a világháború utáni válságból is számos új eredményt szűrt le. Sok minden világosabb lett, amit a válság kezdetekor homályosabban láttunk. De az elmélet művelői tartózkodásának igazi oka mégsem a közgazdasági összefüggések ismeretének hiánya vagy ez összefüggések természetének a világhelyzet folytán való megváltozása volt, hanem inkább az, hogy a mai közgazdasági bajok legnagyobb része exogén okok következménye és így egyedül a közgazdaságtan gyógyszer-tárából vett szerekkel meg nem szüntethető. Az aranyvaluta csak addig töltheti be hivatását, míg az egyes országok fizetési mérlegei nagyjában kiegyensúlyozottak és mechanizmusát az egyes országok fizetőképességét felülmúló reparációs tartozások, valamint a politikai eseményektől felidézett gazdasági bizonytalanság és a valutáris

helyzet által megindított aránytalan méretű tőkevándorlások meg nem zavarják. A nemzetközi munkamegosztás a háborúelőtti széles kereteit csak addig tarthatja meg, míg minden ország nemcsak exportálni, hanem importálni is hajlandó. És a bankok csak addig működhetnek jól, amíg szilárd talaj van a lábuk alatt és adósaik fizetőképességét a gazdasági élet hullámai el nem mossák.

Mindez a szóbanforgó intézmények lényegéből és a közgazdasággal való összefüggésük természetéből következik. A váltoárfolyam csak kiegyensúlyozott fizetési mérleg mellett maradhat állandó, mert állandóságát csak a nemzetközi követelések és tartozások egyensúlya biztosíthatja. A nemzetközi forgalom zavartalanul csak kölcsönösség alapján működhetik, mert a csere lényegéből folyólag mindig kölcsönösséget kíván. És a bankletétek és betétek kikölcsönzéséből csak akkor nem lesz baj, ha tönkre nem mennek a bankok adósa, vagy be nem fagynak a bankok künnlevőségei, mert a bank hitelezőivel szemben fennálló kötelezettségeit csak addig teljesítheti, míg az ő adósa vele szemben is helytállnak tartozásaikért.

Bármily szomorú és vészthozó is mindaz, ami történt, csak azt erősítette meg, ami az említett intézmények teherbírására vonatkozólag a közgazdasági összefüggések természetéből következik és tudásunk helytálló voltán kételkedni éppen akkor volna okunk, ha nem úgy történt volna minden, ahogy történt, mert csak ez jelentené azt, hogy nem voltunk tisztában a közgazdasági összefüggések természetével. Minthogy pedig minden szerveznek és intézménynek meg vannak a természetében gyökerező feltételei, melyek hiányában nem működhetik, oly intézményeket a közgazdaság terén sem alkothatunk, melyek akkor is érintetlenek maradnak, ha e feltételek megszűntek vagy erősen módosultak.

Ennek tudatában a német közgazdák megkísérelték a világ-gazdaság válságának leküzdésére a nagyobb kereskedelmi szabadság érdekében felemelni szavukat, és az 1922. évi nemzetközi valutaértekezlet rámutatott arra, hogy ha valutáris téren nem teremtünk rendet, a közgazdaságba oly nyugtalanító tényezőt viszünk be, mely az egész közgazdaságra és a világ-gazdaságra kihat. A figyelmeztetés elhangzott és ma, 14 év után, is ott állunk, hogy még nincs rá komoly kilátás, hogy a bajok e for-

rása elduguljon. Hiába mondták meg a közgazdák, hogy a reparációk építménye össze fog dűlni és magávalrántja a valutákat is, további zavarokat okozva valutáris téren és bizonytalanságba döntve a közgazdaságot és a világgazdaságot egyaránt. Figyelmeztetésüknek nem volt fogamatja, míg végre Hoover elnök húzta ki a reparációk alól a talajt.

Ilyen körülmények közt valóban kevésbé csábító volt az elmélet képviselői számára, hogy beleszóljanak a napi kérdésekbe. Jól tudták, hogy hiába beszélnek a reparációk lehetetlenségéről vagy a szerves egészét alkotó gazdasági területek szétdarabolásának észszerűtlen voltáról, midőn a győztesek bosszúvágyát és a nemezistől való félelmét érvekkel nem lehet lelohasztani és amidőn a nyugodt megfontolásnál és a tiszta tudománynál hatalmasabb erők mozgatják a világot. A sok fantasztikus, a bajok igazi okát lekicsinylő tervvel szemben pedig tudásuk alapján a bírálat álláspontjára kellett helyezkedniök, ez pedig hálátlan feladat és könnyen az elgáncsolás jellegét nyeri, ha a bírálat oly fellengzős tervekkel és javaslatokkal szemben hangzik el, melyek merészségükkel a közönséget elkápráztatják.

Hozzájárult mindehhez az, hogy az új gondolatoktól terhes időkben elemi erővel újult ki az a módszertani vita, mely már régebben is sok ellentétet idézett fel a közgazdasági tudományban, de soha oly alkalmatlan időben nem jött, mint most, a gondolatok általános forrongásának idején. Nyomában a tudósok körében is élénk mozgolódás támadt, mely ezúttal azért váltott ki erős visszhangot szélesebb körökben is, mert a kedélyeket mozgató világnézeti küzdelembe kapcsolódott be.

E mozgolódás fészke a közgazdaságtanban régóta a német irodalom. A német tudomány soha sem tudott igazán megbátározni a közgazdaságtan feladatának olyan körülhatárolásáit, mely azt tisztán gazdasági térre korlátolja. *Smith Ádám* tanításait a XIX. század első felében néhány német író átvette ugyan, de már a XIX. század elején élesen szembehelyezkedett velük *Müller Ádám*, ki a romantikus bölcselet keretébe kívánta bevonni a közgazdasági tudományt. Innen folyamatosan, ha nem is egységesen, folytatódik a német szellem küzdelme az angol-francia tudománnyal. *List Frigyes* az ébredő német nacionalizmus szellemétől fűtve a közgazdaságtant a nemzeti eszme szol-

gálatába állítani törekszik és örökét *Roschert*-től kezdve átveszi a historizmus, a német történeti iskola, mely most már egyenesen szembehelyezkedve a törvénykutató elmélettel, élén *Schmoller*-rel, a historizmusba ágyazott gazdasági szociológia megalapításán fáradozott.

Már *Schmoller* iskolája azt tanította, hogy a közgazdasági jelenségeknek magukban való megfigyelése és e megfigyelések alapján gazdasági törvényszerűségek megállapítása meddő, mert a gazdasági élet nem áll magában, hanem mindig a társadalmi élet egységébe van beágyazva és ezért eredményesen csakis mint e nagy egész része vizsgálható. A tudománynak e jelenségek kört *Schmoller* szerint nem szabad tehát tisztán gazdasági mivoltában, a társadalom egyéb életnyilvánulásaitól elszigetelten vizsgálnia, hanem mindig csak egész természeti, történeti és kulturális hátterével együtt, mégpedig mindig figyelemmel arra, hogy a magasabb emberi és kulturális célok szolgálatában álló jelenségek körül van szó. Bár még a történet-etikai távlatról tompítva, a célképzést, a teleologikus szemlélet keres érvényesülést ez iskolában.

Elemi erővel tört azután elő a teleologikus nézőpont *Spann* univerzalizmusával. Szerinte a szellemtudományokban nincs értelme az oksági összefüggések vizsgálatának, mert mindennek az értelmét csak az egészben, a Ganzheitban való helye, rendeltetése és az egészhez való viszonya adja meg. Mihelyt ezt szem elől tévesztjük, mechanizmust keresünk abban, ami szerves egész. Ezért elhibázott az oksági — mechanisztikus felfogás, mely, midőn az egyénekből indul ki, individualista alapon áll, és önmagukból meritő, autark egyéneket tételez fel, holott csak az universum, az egész összefüggése a való élet. Az egész pedig nem a gazdaság, hanem a nemzet, és ezért a közgazdaságot e magasabb egészhez való viszonyában kell szemügyre vennünk és megértenünk. Minthogy tehát a közgazdaság az emberi közösségnek csak egyik vonatkozása, a közgazdaságtan maga is csak a társadalomtannak egy attól igazán el nem különíthető része lehet, mely a gazdasági életet a társadalom egészéhez való viszonyában kutatja. Annak nincsen *Spann* szerint jogosultsága, hogy a gazdaságot a maga sajátos mivoltában vizsgáljuk, mert a gazdaságnak, mint az eszközök birodalmának, csak célképzetek szolgálatában van értelme. „Die Wertung, die Gültigkeit der

Ziele steht schon vor der Wirtschaft" mondja Spann¹. Ha pedig a célok adva vannak, akkor a gazdaság a szerint, hogy megfelel-e céloknak vagy sem, helyes vagy helytelen.

Sombart találóan „*richtende Nationalökonomie*”-nak, tehát értékelő közgazdaságtannak nevezi Spann iskoláját. Az is, amidőn Spann a közgazdaság különböző, eddig ismert alakjait végigvizsgálva kijelenti, hogy annak egyedül egy határozott szervezete, a rendi gazdaság az örök, az egyedül állandóan lehetséges megvalósulási formája, mert csak ez felel meg céljának. És ma Németországban kevés kivétellel — bár a vérbeli közgazdák részéről mérsékelt lelkesedéssel — a közgazdasági gondolkodásnak ebbe az új mederbe terelése a vezető szempont, mely — legalább egyelőre úgy látszik, — háttérbe szorította azt a mérsékeltébb német törekvést, mely egy *nézletes elmélet*, egy anschauliche Theorie megalkotására irányult, azt kívánva, hogy az elmélet közelítse meg jobban, mint eddig történt, az élet sokoldalúságát és az összefüggések feltárásán kívül lényegszemlétetet, Wesensschau is nyújtson.

Sokáig egyszerűen német sajátosságnak lehetett tekinteni azt a módszertani vitát, mely alakját többször változtatva a német irodalomban immár évtizedeken át folyik, mert a külföldön igazán komoly visszhangra alig talált. Míg a németek a módszer felett vitáztak, az angol-szász, a skandináv és az olasz tudomány az elmélet elmélyítésén és közgazdasági tudásunk gyarapításán munkálkodott. A világháború után azonban váratlanul az Egyesült Államokban ütötte fel fejét a pártütés. A most egyszerre ortodoxnak bélyegzett elmélet ellen, mely az Egyesült Államokban eleinte *Ricardo*, később pedig a *Menger*-féle bécsi iskola tételeire támaszkodva főképp *Clark* iskolájában virágzott, *Veblen* és *Commons* tanításától előkészítve itt is megindult a visszahatás. Az ifjabb nemzedék 1924-ben programmatikus manifestumot adott ki,¹ melyben új utak keresését követelte a közgazdaságtanban. Nem kisebb tudós állt a mozgalom élére, mint *W. C. Mitchell*, az Uniónak egyik legtekintélyesebb és legnépszerűbb közgazdája.

Amit ez új irány kíván, mely *institucionalizmusnak* nevezi

¹ Tote und lebendige Wissenschaft. 3. kiad. Jena, 1929. 1. 17. old.

¹ R. G. Tugwell: The trend of Economics. New York, 1924.

magát és a gazdasági intézményekre célozva *institutional economics*-ról szól, egyes pontokban érintkezik a német követelésekkel. Miként Németországban a mérsékeltebb irány, az anschauliche Theorie, az élethez közelebb akarja vinni a közgazdasági tudományt. Az általánosításra törekvő, általános törvényeket kereső elvonatkoztatások helyett több életet, a gazdasági valóság sokoldalúságának az elméletben való figyelembevételét követeli. A gazdasági intézmények közelebbi tanulmányozását és az induktív kutatás kiszélesítését, valamint a gazdasági élet mozgási, főképp konjunkturális jelenségeinek kutatását veszi tervbe.

Az institucionalisták mozaikszerű manifesztuma, melyben távolról sincs igazi egység, felcsillámlása volt annak a vágynak, hogy a közgazdasági elmélet a gyakorlati élet számára jobban legyen hasznosítható. Törekvés arra, hogy a válság nehéz óráiban, midőn a termelés óriási növekedése és a fogyasztás összezugorodása akasztják meg az összhangzatos fejlődést, az élet találjon megértő segítségre és támaszra a tudományban, mely könnyen hajlik arra, hogy általános tételeivel az absztrakciók magaslatából szemlélje az élet vergődését. De visszatükröződik az institucionalizmus mozgalmában éppen úgy, mint a német törekvésekben mindaz a bizonytalanság, mely a nehéz megrázókódítások korát jellemzi.

II.

A közgazdasági tudomány megismerési tárgya, a gazdasági élet vad hullámszínének színtere ma. Hátterében hatalmas politikai és világnézeti küzdelem dúl, amely nemcsak erősíti azokat a hullámokat, melyeket a kapitalizmus fokozatos átalakulása előbb-utóbb úgyis felidézett volna, hanem megingatja az emberek hitét a múlt politikai és gazdasági berendezkedéseiben és új alakulások vágyát kelti bennök. A szebb jövő érdekében mindennek helyes voltát kétségbevonni, ami volt, és mindent átalakítani, szinte a kor jellemző vonásává lett.

Ennek a hulláma éri meg ma a közgazdasági tudomány is ama szoros kapcsolatánál fogva, melyben az élettel van. Az új feladatok új szempontok és új utak keresésére ösztökélik. Művelői közül többen nem tudják magukat kivonni az esemé-

nyek mágikus hatása alól. Elismerésre méltó törekvésükben, hogy az életet minél közvetlenebbül szolgálják tudásukkal, a tudomány és a politika határai elmosódnak szemek előtt. Lendületükben azután elvonják érdeklődésüket minden szemlélet-től, mely a tudomány magaslatain marad és nem értékeli is egyúttal a mai élet szempontjából a gazdasági jelenségeket. A szenvtelen ténymegállapítást, mely a valóságot csupán a megismerés kedvéért kutatja és az általánost keresi a gazdasági történetben, a világtól túlságosan távolállónak látják és csupán a jelen kérdéseire szorítva érdeklődésüket, és egyúttal túlozva az elméleti elgondolások hiányait, azt követelik, hogy az életet a maga bonyolultságában egyszerre és világnézeti szempontból is értékelve igyekezzünk megérteni.

Hasznára lesz-e ez a tudománynak és hasznára az életnek?

Az egy pillanatra sem lehet kétséges, hogy a közgazdasági tudománynak mindent el kell követnie arra, hogy az élet kérdéseire minél közelebb férközzék. Arra, hogy a gyakorlati életnek is minél több haszna legyen belőle, tudományunkat oly mértékben kell képessé tenni, amely mértékben ez csak lehetséges.

E tekintetben eddig kétségtelenül voltak hiányok. Ennek egyik oka tagadhatatlanul az, hogy tudományunk a legújabb időkig nem szentelt kellő figyelmet a gazdasági élet folytonos hullámzásának. Ha nem is kifejezetten, de hallgatólagosan oly egyenletességet tételezett fel a gazdasági életben, melytől ez távol áll. Bár az, amit ma a konjunktúra hullámzásának nevezünk, régebben sem kerülte el a tudomány figyelmét, mégis a közgazdaság e fontos tünete rendszeres szemléletén kívül maradt. Ha talán kissé túlzott is az, amit *Mitchell Ricard*ról mond, hogy t. i. egy örökké egyenletes közgazdaság lebegett szemei előtt,¹ mégis igaz az, hogy a klasszikus közgazdaságtan általános felépítésében nem tudott szabadulni a felvilágosodás kora természetes társadalmi rendjének képzetétől és ezért nem tudott kellő jelentőséget tulajdonítani a gazdasági élet hullámzásainak.

Ez azt a képet, melyet a közgazdaságról alkotott, különösen valószínűtlennek kellett, hogy feltüntesse oly időben, mely-

¹ V. ö. The trend of economics. 25. old.

ben, mint a háború után, a hullámvás a gazdasági élet egyik legszembetűnőbb jelensége lett. Ez és az a nehézkesség, melyet a tudomány az élet egyes égető kérdéseivel szemben tanúsított, volt egyik főforrása az institucionalista mozgalomnak és egyik rúgója a német követelésnek, mely a nézletes elmélet kiépítésére irányult. És ebben az irányban valóban széles távlat nyílt az elmélet előtt új, az életben is hasznosítható kutatások számára. Az amerikai, majd az európai tudomány azóta bőségesen ki is használja e lehetőséget, megalkotva a közgazdasági elmélet új fejezetét, a konjunktúra-elméletet. Hogy azonban e közben az elmélet eddigi, oly sokszor lekicsinyelt eredményeire kellett támaszkodnia, ezt *Mitchell* említett könyve, de a többi idevágó munkák is szépen mutatják.

Az elmélettel való elégedetlenség másik forrása, mely már kényesebb területet érint, az a nagy szerep, melyet a szabad verseny hipotézise az elméletben játszik. E hipotézis az elmélet egyik fontos heurisztikus eszköze, mely a klasszikus nemzetgazdaságtannak arra szolgált, hogy a piac jelenségeit a gazdasági erők szabad játékának hatása alatt állítsa szeméi elé. Ezért élt e hipotézissal a klasszikus közgazdaságtan épp oly kiadósan, mint *Jevons*, *Menger* és *Walras* elmélete is.

A liberalizmus kora, mely a szabadságban látta eszményét, e heurisztikus eszközből gyorsan posztulátumot faragott. A gyakorlatot nem érdekelte az, hogy a verseny hipotézise becses megismerési eszköz. Neki az élet számára vezérelv kellett, mégpedig olyan, mely a kor szellemi áramlatának megfelel. Ilyennek magától kínálkozott a versenyszabadság, mely nemcsak a szabadság eszméjét hordja magában, hanem különösképpen elkápráztatta annak a kornak a gyermekeit, melyben a klasszikus közgazdaságtan a gazdasági élet önműködő szerkezetét tárta az emberek szeméi elé. A mindenben a természetet kereső és abban gyönyörködő kor pedig ujjongva fogadta ez elvet, mint egy szebb jövő ígérétét. A heurisztikus eszközből tehát gazdaságpolitikai elv lett, mégpedig a XIX. század társadalomfelfogásának megfelelően általános, a gazdasági politika számára mindenkorra érvényesnek látszó elv. Ez elvet a doktrinarizmus fenntartotta akkor is, midőn az élet folyása és a kapitalizmus további kibontakozása mind határozottabban mutatta, hogy az élet mindjobban eltávolodik tőle és a szabad verseny

feltételei mind szélesebb téren megszűntek. Ma a kartellek és a verseny kinövéseinek korában azután szinte kihívólag hat ez elv hangoztatása.

A tudományban a szabad verseny nem norma, hanem heurisztikus eszköz. Mint ilyennek értéke megmarad, de az életnek a verseny szabadság állapotától eltávolodásával csökken. Mert minél jobban eltávolodik az élet ez állapottól, annál távolabb esik a megszerkesztett hipotetikus képtől a valóság. Ezt a tudomány régóta érzi, de jobb megoldás híján az eltéréseket a hipotetikus képtől való deviációkként fogta fel. Itt van egyik főforrása annak, hogy a tudománynak a közgazdaság folyamatairól, helyesebben a piaci folyamatokról alkotott képe miért marad bizonyos vonatkozásokban oly távol a való élet képétől. Történik pedig ez oly téren, mely a gazdasági élet igen átfogó jelenségeit érinti, mert az árelmélet egyúttal alapja a jövedelemeloszlási elméletnek, sőt bizonyos vonatkozásban a pénzügyelméletnek is.

Ma a tudomány már keresztül jutott ezen a nehézségen is és jobb hipotézist teremtett maga számára a tökéletlen verseny vagy monopolita verseny képzetében. Messze vezetne annak kifejtése, hogy ez az új hipotézis a kereslet és kínálat elméleti elgondolásait mennyiben módosítja. Ennek behatóbb elemzése nélkül is nyilvánvaló, hogy az új hipotézis jelentékenyen megkönnyíti az elméletnek a valóság mai állapotához való közeledését és számos oly kérdés megoldásához nyújt segítséget, melyek eddig az elméletben nehézséget okoztak.

Ha csupán a közgazdasági elméletnek a két említett haladására mutatunk rá, melyek mindegyike alapszempontokat érint, eléggé rácsáfoltunk arra a vádra, mely az elméletnek megcsontosodást vet a szemére. Ha ehhez még hozzátesszük a quantitativ analízis serény munkáját, mely elsősorban az Egyesült Államokban lendült fel és a statisztika kifinomított eszközeivel vizsgálja az élet jelenségeit, akkor látjuk csak, hogy a közgazdasági elmélet újjászületésének küszöbén állunk, mely azonban lényegileg különbözik ama túlzók törekvéseitől, akik csak a fennálló lebontásával és egészen új alapok lerakásával tudják tudásunk elmélyítését elképzelni.

Meddő törekvés ez különösen akkor, ha az élethez való közeledést abban látjuk, hogy minden ízében világnézeti vagy

politikai tudományt akarunk a közgazdaságtanból faragni. Mit tudott e törekvés eddig tudományunknak nyújtani?

Ha *Spannak* még elméleti magaslaton álló és új szempontokban gazdag Fundament der Volkswirtschaftslehre-jétől eltekintünk, bizony csak azt a folyton hangoztatott tételt: Staat geht vor Wirtschaft. De volt-e valaki, aki ezt komolyan kétségbevonta? Volt-e, aki akár a gazdasági liberalizmus korában is állítani mertte volna, hogy a gazdaságnak az egyéb emberi értékek rovására is érvényesülnie kell? Amit e korban állítottak, csak az volt, hogy a közgazdaság magára hagyva szolgálja legjobban az összemberi érdeket. A gazdasági liberalizmus és egész kora túlbecsülte a gazdaságot és főképp a közgazdaság automatizmusának az összemberi szempontból való teljesítőképességét. Nem részesítette elég figyelemben azt, hogy a kapitalizmus továbbfejlődése kartelljeivel és egyéb változásaival a versenyszabadság, a szabadelvű gazdasági politika alapfeltételét széles körben háttérbe szorította. Ennek a tévedésnek helyreigazításaként elfogadhatjuk a fenti tételt. De magát a közgazdaságról való tudásunkat egy hajszállal sem vitte és nem is vihette előre az a tétel, hogy a gazdasági életet az egyetemes emberi szempont szolgálatába kell állítani, mert nem a közgazdasági folyamatok sajátos természetére, hanem csupán a gazdasági életnek az összemberi értékekhez való viszonyára vonatkozik.

És itt van az egész kérdés sarkalatos pontja. *A közgazdaságnak az egyetemes emberi értékek távlatába állítása mindenestre fontos feladat, mely elől a közgazdának nem szabad kitérnie, de e feladat sikerre való kilátással csak akkor oldható meg, ha a gazdasági élet szerkezetét és ennek összefüggéseit alaposan ismerjük.* A közgazdasági tudománynak minden olyan kialakítása, mely nem az igazi gazdasági folyamatok vizsgálatából indul ki és minden közgazdasági megállapítást csak politikai távlatban kíván szemlélni, a tulajdonképpen megismerés útját elkerüli és az alapkérdés mellett közömbösen halad el.

Lehet-e a természet erőit az ember szolgálatába állítani, a nélkül, hogy törvényeiket és összefüggéseiket ismernők? És lehet-e, hogy a társadalmi életből vegyem példám, a közegészségügyet helyesen rendezni, ha az ember szervezetét és annak különböző ellenségeit nem ismerjük? Ez a közgazdaság-

nál sincsen másképp. Vagy talán a piacnak, a pénznek, a hitelnek és egyéb közgazdasági alapjelenségeknek nem volnának lényegükből folyó tulajdonságaik, melyekkel számolnunk kell minden körülmények között?

Ennek feltételezése ellenkezik minden logikával és a tapasztalattal is, mert ahányszor megpróbáltak a gazdaság lényegével ellenkező rendelkezéseket keresztülvinni, e törekvések mindmegannyiszor megfeneklettek a gazdasági élet törvényszerűségein. Hiába szabott a magyar szovjetkormány halálbüntetést a kékpénz elfogadására, a forgalom nem engedelmeskedett a drákói parancsnak. Hiába akarta az orosz szovjet kiküszöbölni a pénzt és a piacot, mindkettőhöz — bár az igazi szocialista elgondolással ellenkezik — kénytelen volt visszatérni, mert szélesebbkörű munkamegosztás e két berendezés nélkül meg nem állhat, és az emberek millióit magában foglaló közgazdaságot nem lehet ugyanazon az alapon elrendezni, mely a szűkkörű egyéni gazdaságnak megfelel.

Ha pedig a közgazdaság jelenségeinek megvan a szükség-szerű természetük, akkor először ismernünk kell a közgazdaság alaptényezőinek természetét és belső összefüggéseit és csak e tudásunk és ez összefüggések figyelembevétele alapján lehet arról dönteni, hogy milyen irányban kívánjuk a dolgokat alakítani. Ha e nélkül tüzzük ki céljainkat, nem tudjuk kiszámítani rendszabályaink hatását és érvényesítési lehetőségeit. Ez mindenhol így van, ahol a maga törvényei szerint alakuló valósággal állunk szemben, melyet csak törvényein belül és ezekhez való alkalmazkodással befolyásolhatunk.

Az a hiedelem tehát, hogy a közgazdaságnak nincsenek ily belső szükségyszerűségei, csak tévedésekbe és okszerűtlen kísérletekbe sodorhatja az emberiséget. Teret ad a dilettantizmusnak, mely igazi tárgyismeret nélkül mindig csak a kíváncsot keresi. Kődös elképzelések szolgálatában álló spekulációk veszik át a vezetést, szorítják háttérbe a tárgyilagos induktív kutatást és gátolják a valóság megismerését.

Ez az a veszedelem, melybe sodorták a közgazdaságról való gondolkozást azok az irányzatok, melyeknek egyedüli szempontja a közgazdasággal szemben az értékelés. A hiba természetesen nem ott van, hogy a közgazdaságnak az egyetemes emberi szempontokkal való tökéletesebb összeegyeztetésének

módozatain töprengünk, hanem abban, ha e törekvés eltéríti érdeklődésünket a tiszta megismerés feladatától és ezt elhanyagolva gondoljuk céljainkat kitűzhetőeknek. Mert alapos megismerés nélkül nincsen biztos cselekvés ott, ahol a valóság kérelhetetlen erővel állunk szemben. Szükségeink sokasága, a javak ritkasága, előteremtésük nehézségei és az emberek versengése megszerzésükért pedig mindmegannyi kemény valóság, melynek összefüggéseit ismernünk kell, ha a közgazdaságot céljának megfelelően akarjuk alakítani.

A közgazdaság kétségtelenül sok vonatkozásában alakítható. Ez az, ami az embereket oly könnyen tévútra vezeti. De a közgazdaságban mégsem üres táblával állunk szemben, melyre bármit felírhatnánk. A formálhatóság megvan, de csak bizonyos határok között, melyeket a közgazdasági folyamatok természete és ebből folyó kölcsönös összefüggésük megtűr. Hogy mi, mily irányban és mily határig alakítható a nélkül, hogy azzal a közgazdaság belső összefüggéseit megzavarják, ezt csak maguknak a közgazdasági összefüggéseknek beható ismerete mondhatja meg. Ezért van és lesz mindig szükség a tiszta elméleti kutatásra, mint a közgazdasági tudás igazi magvára.

Ezt bizonyítja egyébként a közgazdaságtan eddigi fejlődése is. Bármily nagy szolgálatokat tett is a múlt század német történeti iskolája a gazdasági politikának, a háború előtti Németországban mégsem szűnt meg az elméleti munka. Ennek bizonyítására csak *Wagner Adolf*, *Lexis*, *Dietzel*, *Diehl* és *Zwiedineck-Südenhorst* neveit kell említenem. Az Egyesült Államok institucionalizmusa pedig igazi iskolává nem tudott összesűrűsödni. *Commons* legújabb széleskeretű munkájától eltekintve¹ nagyobb rendszeres munka nem követte nyomon az immár több mint egy évtizedes mozgalmat, mert *Mitchell* iránytszabó munkáját a konjunktúra-elméletről, egyes bíráló megjegyzései ellenére is bármely, magát nem institutionalistának nevező, közgazda is szívesen magáénak vallhatná.

Az, ami az institucionalizmusból kifejlődött, nem az a szétfolyó és bizonytalan határú vizsgálat, melyet programja kilá-

¹ Institutional Economics. Its place in political economy. New York, Macmillan, 1934.

tásba helyezett. Ellenkezőleg. Az institucionalizmus első kibontakozásában is már hangsúlyozott induktív kutatás kerekedett rövidesen felül és vezetett mélyreható kvantitatív, ténymegállapító kutatásokhoz. E kutatások kiindulási pontját és vezető szempontjait általában a még 10 év előtt ortodoxnak nevezett elmélet adta meg, melynek heurisztikus értékét *Knight* és *Bye* már az 1924-i manifesztumban is hangoztatták. Így hát végeredményben az institucionalizmus nem az elmélet háttérbe szorításához, hanem valóban elmélyítéséhez és a ténybeli kutatásokkal szorosabb kapcsolatba hozásához vezetett. Ha nem is annyira *Ricardo*, de *Walras*, *Pareto*, *Wicksell* és *Marshall* nevei ismét felragyognak e kutatásokban és elméletük nélkül e kutatások el sem képzelhetők. Míg tehát Németország a sajátos német közgazdaságtan megteremtésén tépelődik, az Űnióban az elmélet új virágkorát éli.

És ugyanez a helyzet Angliában, hol *Pigou* vezetésével a *cambridgei* és a román nyelvterületen, hol a lausannei iskola alapos elméleti munkája folyik tovább, melyhez a komoly elméleti munkára nevelt osztrák iskola ma keresi és találja meg a csatlakozást. Mindhárom iskola lényegileg ugyanazt tanítja és csupán árnyalati eltérések vannak közöttük kutatási módszereikben. És mindhárom iskolát sok szál köti össze a klasszikus nemzetgazdaságtannal.

És ma már a német tudományban is mutatkoznak a nézetek tisztázódásának jelei. Mégpedig nem a régi hagyományokban felnőtt közgazdák, kik közül egyik-másik a német közgazdasági tudomány új célkitűzéseit csendes fejcsóválással fogadta, hanem az új nemzedék, az új célokért lelkesedő fiatal tudósok kezdik ma már hangoztatni a valóságkutatás és az elméleti nézőpont elengedhetetlen voltát és azt a veszedelmet, melyet az elméleti kutatás elhanyagolása az új célkitűzések szempontjából is jelent. *Hans Peter* és *Gerhard Weisser* még kevésbé ismert, de mély tudással és igazi tudományos érzékkel megírt munkáira kívánok csak utalni, nem szólva *Erich Schneider*ről és *Stackelberg*ről, kik már néhány éve igyekeznek a német talajba átültetni az angol-szász és az olasz irodalomban kifejlesztett elméleti módszereket. És ezek a tiszta tudomány módszerei.

Ha a jelen és a jövő alakítása szempontjából oly fontos

értékitéleteink számára szilárd talajt akarunk nyerni, akkor a ténymegállapítást és az értékelést, miként már Senior, Menger, Walras és mások kifejtették, szigorúan szét kell választanunk. Az előbbinek mindig csak egy mértéke lehet: az igaz és nem igaz; a másodíknál az értékelés szempontjai a történeti adottságok és a korok célkitűzései szerint változnak. A ténymegállapításnak pedig feltétlenül meg kell előznie az értékelést, mert e ténymegállapítás tárgya az értékelésnek.

Maguknak a tárgyi összefüggéseknek a biztos megállapítására pedig soha oly nagy szükség nem volt, mint ma. Éppen, ha nehézségekkel küzdünk vagy éppen új célokat tűzünk magunk elé, és új eszményeket akarunk megvalósítani, akkor kell igyekeznünk tisztán látni azt a valóságot, melyet magunk számára kedvezőbben akarunk alakítani.

Az pedig, hogy a dolgok ma világszerte nem jól mennek, nem ingathat meg ebben a meggyőződésünkben, mert ezért igazán nem a tudomány felelős. A tudomány csak egyik csendes és szerény munkása az életnek, melynek az életre való hatása csak addig terjed, amíg szavát meghallgatják.

